

Habsburška Monarhija u sjećanjima austrijskih književnika

Sažetak

Književnici Robert Musil, Joseph Roth i Stefan Zweig u svojim su djelima probudili sjećanja na Austro-Ugarsku Monarhiju nekoliko desetljeća nakon njenog raspada. Radi se o fikcionalnim djelima, no njihovi tekstovi prožeti su reminiscencijama koje nam nude uvid u razmatranja intelektualaca o bivšoj Monarhiji, u okviru burnog međuratnog vremena koje je uslijedilo nakon njena pada. U svojim će djelima, koristeći ironiju, podrugljivost, vlastito iskustvo i nostalgične osjećaje, ući u sve pore Monarhije i sagledati ju iz originalnih kutova koristeći metode koje će svoj odraz naći i u historiografskim djelima.

Ključne riječi

Austro-Ugarska Monarhija, međuratno razdoblje, književnost, Robert Musil, Joseph Roth, Stefan Zweig

Književnost i povijest često se isprepliću, osobito u burnim razdobljima koja bude snažne emocije, a odraz često pronalaze u umjetnosti. Osim što se isprepliću, one se i nadopunjuju. Tako nam književnost može pružiti uvid u neke stvari kojima se historiografija pretjerano ne bavi ili koje ostaju na marginama istraživanja činjenica, faktografije te kolektivnih događaja ili stavova. Književnost može prodrijeti u osjećaje pojedinaca te u pojedinačne doživljaje fiktivnih, ali često i povijesno stvarnih događaja. Dok historiografija nastoji biti objektivna, književnost ne krije da je subjektivna; ona prodire u emocije pojedinaca i daje nam njihovu percepciju povijesnih događaja. Imajući to na umu možemo postaviti pitanje kako su austrijski književnici-intelektualci gledali na Habsburšku Monarhiju, to jest, Austro-Ugarsku Monarhiju, nakon što je ona nestala? Kao primjeri uzimaju se neki od najznačajnijih autora, odnosno, njihova djela: Robert Musil i njegov *Čovjek bez osobina*, Joseph Roth s romanom *Radetzky marš* te *Jučerašnji svijet* Stefana Zweiga.

Kako bismo što bolje razumjeli zašto ovi autori pišu o Monarhiji na određen način, prvo je potrebno razmotriti u kakvoj su zbilji živjeli u tome trenutku te zašto

su u njoj dobili želju za evokacijom stare Monarhije. Sva ova djela pisana su u međuratnom razdoblju - *Radetzky marš* objavljen je 1932., *Jučerašnji svijet* pisan je od 1934. (iako je objavljen tek 1942.), a *Čovjek bez osobina* nastaje od 1930. do 1943. godine, iako nikad nije u cijelosti dovršen te je objavljen u nedovršenom obliku. Dakle, svi su bili pisani tridesetih godina 20. stoljeća - u međuratnom razdoblju, već pred zoru Drugog svjetskog rata. To razdoblje bilo je burno, nesigurno i neizvjesno – jedan rat je službeno završio 1918. godine, ali su se posljedice, neriješena pitanja te sukobi na raznim poljima vodili i nakon mira u Versaillesu, dok je drugi veliki sukob već 1930-ih godina bio u povojima.¹ Sve se brzo mijenjalo i bilo se potrebno što brže prilagoditi novom dobu. S druge strane, „stara Monarhija“ bila je statična, sigurna, spora i tradicionalna – u njoj se sve mijenjalo jako sporo, ili se uopće nije mijenjalo. Riječima Stefana Zweiga:

U našoj gotovo tisućugodišnjoj austrijskoj monarhiji izgledalo je da je sve zasnovano na trajnim temeljima, a sama država da je najviše garant postojanosti. [...] Svak je znao koliko posjeduje ili koliko mu pripada, što je dopušteno i što je zabranjeno. Sve je imalo svoju normu, svoju određenu mjeru i težinu. [...] Sve je u toj prostranoj državi stajalo čvrsto i nepokolebljivo na svom mjestu...²

Robert Musil će pak cijeniti „običnost“ same Monarhije:

A jednoga dana obuzme nas snažna potreba: izaći! iskočiti! Čeznja da nas zaustave, da se ne razvijamo, da zapnemo i vratimo se u točku prije pogrešnog odvojka! U dobra stara vremena, dok je još postojalo Austrijsko Carstvo, u takvom smo slučaju mogli izaći iz vlaka koji juri u duhu vremena, presjesti na običan vlak obične željeznice i vratiti se u domovinu.³

A „običnost“ (i zaostalost) Monarhije još je bolje, pomalo humoristično, oslikao u usporedbi s ostalim tadašnjim narodima:

Razvijao se luksuz; no nipošto ne tako pretjerano rafinirano kao kod Francuza. Bavili smo se sportom; ali ne onako zalučeno kao Anglosasi. Za vojsku su se izdvajale gomile novaca; no ipak upravo dovoljno da ostanemo druga najslabija velesila. I glavni je grad bio nešto manji od svih ostalih najvećih svjetskih gradova, ali ipak znatno veći od običnih velikih gradova.⁴

Dakle, i sama inertnost Monarhije bila je hvaljena. Iako je nesavršeno i „obična“, i takva Monarhija humanija je od njihove trenutne situacije. Joseph Roth na to je slikovito upozorio:

Onih dana, prije Velikog rata, kad su se zbili događaji o kojima se izvještava na ovim stranicama, još uvijek nije bilo svejedno je li neki čovjek živ ili mrtav. Kad bi netko nestao iz zemaljskoga jata, na njegovo mjesto još uvijek nije smjesta stupao drugi kako bi mrtvoga poslao u zaborav, nego je ostajala praznina u kojoj je on nedostajao pa bi bližnji i dalji svjedoci njegove propasti zanijemjeli kad god bi vidjeli tu prazninu. [...] Ali sve što je jednom postajalo bijaše za sobom ostavljalo svoje tragove, pa se onomad živjelo od sjećanja kao što se danas živi od sposobnosti brzog i trajnog zaboravljanja.⁵

Musil, Roth i Zweig rođeni su u Austro-Ugarskoj Monarhiji, u Cislajtaniji – Zweig u Beču, Musil u Klagenfurtu, a Roth u malom gradu Brody blizu Lavova. I Musil i

Zweig su u Monarhiji, do njenog raspada 1918., živjeli skoro četrdeset godina, dok je Roth raspad doživio u svojim dvadesetima. Sudjelovali su u intelektualnom životu i sceni Beča koju su obilježili Karl Kraus i drugi modernistički intelektualci, pratili su politička i druga zbivanja, a za vrijeme Prvog svjetskog rata služili su u vojsci te postigli i činove gdje je Musil postao kapetan, a Roth zastavnik. Međuratno je razdoblje za pisce koji su, u intelektualnom smislu, formirani u bečkim kulturnim krugovima prije 1918. bilo nestabilno – nakon što su doživjeli veliki književni uspjeh, nacistička vlast ih proganja te zabranjuje njihova djela. Zweig je, zbog svog židovskog porijekla, Njemačku napustio 1934. usponom Hitlera, boravio je u Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Državama, a 1942. počinio samoubojstvo u Brazilu. Nešto prije njega i Roth je napustio Treći Reich te je putovao diljem Europe. Posljednje godine života provodi u Parizu, postaje alkoholičar i sve je lošijeg zdravlja te umire 1939. Robert Musil se pak nakon Anschlusa povukao iz Austrije u Švicarsku, gdje je od posljedica moždanog udara 1942. umro.⁶

Neki su kasniji povjesničari i povjesničari književnosti, poput Claudija Magrisa u svome tekstu „Habsburški mit u modernoj austrijskoj književnosti“, upozoravali kako su moderni autori idealizirali Monarhiju i stvorili mit o njoj.⁷ No koliko se zapravo radi o idealiziranom mitu? Musil, Roth i Zweig svjesni su mana Habsburške Monarhije, no i takva im djeluje kao „manje zlo“ od onoga što je uslijedilo nakon njene propasti. Ne pišu mnogo o politici Monarhije, a kada to rade, pišu ironičnim tonom, što pokazuje da su svjesni da Monarhija nije bila savršena državna tvorevina. Jasno je to vidljivo iz Musilovog opisa politike u „Kakaniji“⁸:

Prema ustavu je bila liberalna, no njome se upravljalo crkveno. Vladalo se crkveno, no živjelo se slobodoumno. Pred zakonom su svi građani bili jednaki, no nisu svi bili građani. Postojao je i parlament, koji se svojom slobodom koristi u tolikoj mjeri da je obično bio zatvoren; no postojala je i odredba o izvanrednom stanju, uz čiju su pomoć stvari tekle i bez parlamenta, a svaki put kada bi se već svi poveselili apsolutizmu, kruna bi naredila da ipak ponovno valja vladati parlamentarno. [...] bila je država koja je nekako još jedva sama u sebi sudjelovala, u njoj je vladala negativna sloboda, stalno popraćena osjećajem nedovoljne utemeljenosti vlastita postojanja, oplakivana velikom maštarijom onoga što se nije dogodilo...⁹

Stefan Zweig će možda biti skromniji u isticanju mana Monarhije, ali to ne znači da ju idealizira. Prvih par stranica knjige posvetio je uzdizanju misli prošlog vijeka, no ne i uzdizanju same Monarhije. On cijeni način na koji su ljudi u to vrijeme razmišljali - vjerovanje u ljudski napredak i u život bez ratovanja – no on ni po čemu ne opisuje Monarhiju kao idealiziranu državnu tvorevinu. Roth ne opisuje izravno političku scenu Monarhije, ne opisuje čak niti razloge njezina pada iako je njegov roman smješten upravo u to doba, no u svakom slučaju taj pad nagoviješta i smatra neizbježnim:

Ovo carstvo mora propasti. Čim naš car sklopi oči, raspast ćemo se na stotinu komada. Balkan će biti moćniji od nas. Svi će narodi osnovati svoje prljave male države, čak će i Židovi proglasiti nekog kralja u Palestini.¹⁰

Ovi autori iznijet će i svoja razmišljanja o nacionalizmu. Njihova suvremenost prožeta je tim pitanjem. Europa je u to vrijeme „raštrkana“ i rascjepkana. Nakon Prvog svjetskog rata raspadaju se četiri velika carstva (Njemačko, Austro-Ugarsko, Rusko i Osmansko) te se na njihovim teritorijima stvaraju nove države od kojih se mnoge pokazuju nestabilnima, posebice na području bivše Austro-Ugarske Monarhije. Već

1920-ih godina počinju se javljati radikalni politički pokreti koji će 1930-ih dobiti dodatan zamah. Širi se komunizam, a u strahu od širenja revolucije Europom jačaju nacionalistički i katolički pokreti te se javlja fašizam; radikaliziranju su dodatno pridodijeli i ekonomski problemi, posebice nakon Velike gospodarske krize krajem 1920-ih godina. U Weimarskoj Njemačkoj jača Hitlerova Nationalsocijalistička stranka, što je otjeralo brojne intelektualce iz njemačkih i austrijskih gradova, uključujući i Musila, Rotha i Zweiga koji bježe u zapadnije dijelove Europe. Dolaskom Hitlera na vlast šalje se još jasnija poruka: Srednja Europa ne može opstati kakva jest, jer je to njemačka interesna zona. Anschluss iz 1938. to je podcrtao; u pozadini onih koji su pripojenje Austrije Trećem Reichu pozdravili, stotine je Židova i drugih koji su svoju domovinu napustili pod dramatičnim okolnostima. Iz perspektive tih burnih godina, Monarhija se činila stabilnijom strukturom koja je uspijevala nadvladavati nacionalne različitosti, iako su baš one izazivale razne prepirke, incidente i probleme – koji su nakon 1914. godine postali naročito fatalni. Musil će te „nacionalne sukobe“ (tzv. *Nationalitätenskämpfe*) i ismijati:

*Takvih je događaja u toj državi bilo mnogo, a među njih su pripadala i ona nacionalna trvenja koja su s pravom privlačila radoznalost Europe, a danas se prikazuju potpuno pogrešno. Bila su tako žestoka da bi državna mašinerija zbog njih više puta na godinu zapela i zastala, a u tim pauzama i državnim stankama svi bi se odlično slagali i pravili da se ništa nije dogodilo. A doista se ništa zbiljsko i nije dogodilo.*¹¹

Kod Rotha se javlja i izražena odbojnost prema nacionalnim podjelama, što je lako shvatljivo budući da je Roth kao Židov pratio razvoj njemačkog antisemitizma zbog kojeg tridesetih i odlazi iz Njemačke. Za njega je nacionalizam samo prijetuće zlo:

*Moglo je biti mnogo naroda, ali ni u kom slučaju mnogo nacija. A povrh toga, stizali su razni, jedva shvatljivi propisi i nalozi državnoga namjesništva koji su se ticali blažeg odnosa prema "nacionalnim manjinama", jednoj od riječi koje je gospodin von Trotta svim srcem mrzio. Jer "nacionalne manjine" bijahu za njegov pojam ništa drugo doli veće zajednice "revolucionarnih individua".*¹²

Zanimljivo je sagledati kako ti autori prikazuju lik cara i kralja, Franje Josipa I. On za njih predstavlja ne samo vladajuću ličnost, već i osobu koja je ujedinjavala Monarhiju sve do njenog kraja – kada Franjo Josip umire, umire i Monarhija: više ju nema što držati na životu. Caru je Roth dodijelio i nemalu ulogu u svojem djelu. Ako je što bilo idealizirano u tom romanu, to je onda upravo lik Franje Josipa I. koji kod njega predstavlja očinsku figuru, u skladu s dvorskom propagandom druge polovice 19. stoljeća koja je vladara prikazivala kao brižnog oca-zaštitnika svojih naroda i vjeroispovijesti. No, za razliku od dvorske propagande koja je inzistirala na ulozi „božanskog posrednika“ i veličanstvu, Roth caru i kralju daje karakteristike običnog čovjeka i prikazuje ga i u njegovim staračkim danima:

*Car je stajao na prozoru, mršav i star, u bijeloj spavaćici i sam se sebi doimao vrlo sićušnim spram neizmjerne prirode. I posljednji od njegovih vojnika, koji su možda bili u ophodnji pred šatorima, bio je moćniji od njega. Posljednji od njegovih vojnika! A on je bio vrhovni ratni zapovjednik! [...] A Franjo Josip Prvi bijaše mršav starac, stajao je kraj otvorena prozora i plašio se da bi ga svakoga časa mogli zateći njegovi čuvari.*¹³

Musil pak opisuje njegovu sveprisutnost i pompoznost, predstavljajući ga ne kao čovjeka već kao ideju za koju ne možemo biti sigurni da je uopće imala uporišta u stvarnoj osobi:

(...) a car i kralj Kakanije bio je sjajan stari gospodin. Od tada su o njemu napisane mnoge knjige i točno se zna što je učinio, spriječio ili propustio učiniti, no u to vrijeme, u posljednjem desetljeću njegova života i života Kakanije, mlađi su ljudi, upoznati s dosegima znanosti i umjetnosti, ponekad sumnjali da on uopće postoji. Broj njegovih slika koje su se mogle vidjeti bio je gotovo jednako velik kao i broj stanovnika njegovih carstava; za njegov rođendan jelo se i pilo koliko i na Spasiteljev, po brdima su gorjele vatre, a glasovi milijuna ljudi zaklinjali su se da ga vole kao oca; konačno je pjesma ispjevana u njegovu čast postala jedinom tvorevinom pjesništva i glazbe iz koje je svaki Kakanac znao jedan stih; no ta popularnost i pažnja javnosti bile su tako preuvjerljive da je s vjerom u njega lako moglo biti sa zvijezdama koje vidimo iako ih već tisućama godina nema.¹⁴

Austro-Ugarska Monarhija neslavno je propala nakon Prvog svjetskog rata, no brojni su je smatrali „umirućim Carstvom“ i prije njenog službenog raspada. Književnici će u svojim djelima često predstavljati Monarhiju kao raspadajuću strukturu osuđenu na propast i prije njenog konačnog raspada. Nakon pada Monarhije, književna djela Musila, Rotha i drugih predstavljaju također jedan oblik eskapizma iz nesigurne stvarnosti, okrećući se prošloj, sigurnoj, stabilnoj, nepromjenjivoj i dosadno predvidljivoj „Kakaniji“. Dakako, svatko je pritom pronalazio vlastitu „mjeru“: Musil je kritičniji i njegova je nostalgichnost blisko povezana s ironijom; Zweigova nostalgija jasno je iskazana kao iluzija, dok je Rothov pogled unatrag nostalgichno preispitivanje gorko-slatkih osjećaja.¹⁵ Iako neki autori s pravom ističu kako je potreba vraćanja u prošlost kako bi se preispitale ili „oživjele“ zaboravljene tradicije i vrijednosti općenito obilježje modernističkih intelektualaca, ipak radikalnost lomova, koji nastaju nakon 1918. godine i kontinuitet problema koji nestankom Austro-Ugarske ostaju neriješeni, čini svojevrsnu srednjoeuropsku specifičnost.¹⁶ Međuratni sentiment austrijskih pisaca ponekad je maskiran preciznim opisima, dubinskim potezima kojima se istražuje mentalitet u staroj Monarhiji ili navođenjem autentičnih primjera. Baš zbog toga će u suštinskom smislu ideju preuzeti i neki povjesničari, poput A. J. P. Taylora, predstavljajući Austro-Ugarsku Monarhiju u njenom narativu kao anakronizam koji je skoro od početka 19. stoljeća bio sigurno osuđen na propast.¹⁷

Upravo su autori kao što su Musil, Roth i Zweig, oni koji su odrastali i intelektualno sazrijevali u Austro-Ugarskoj, bili prvi koji su o njoj pisali nakon njena pada, dok će se svjetska historiografija, s nekoliko bitnih izuzetaka, tome pridružiti tek nekoliko desetljeća kasnije. I dok će historiografska djela i dalje pružati stvarniji opis sustava Habsburške Monarhije od djela književnih autora,¹⁸ ona se neće baviti mišljenjima pojedinaca koja su, dakako, subjektivna. To ne znači da ne vrijede biti proučena - pogotovo kada se pojavljuju kod više od jednog autora. Proučavanje načina na koji su ljudi razmišljali o prošlosti uvijek daje dobar uvid u ozračje i mentalitet vremena. To može otvoriti još jednu, noviju dimenziju vrijednu proučavanja.

Bibliografija

Izvori

Musil, Robert. *Čovjek bez osobina*. Zapešić, 2008.

Roth, Joseph. *Radetzky marš*. Zapešić, 2014.

Zweig, Stefan. *Zvezdani sati čovječanstva, Jučerašnji svijet*. Rijeka, 1966.

Literatura

Gerwarth, Robert i Erez Manela (ur.). *Empires at War 1911-1923*. Oxford, 2014.

Johnston, William M. *Austrijski duh: intelektualna i društvena povijest 1848-1938*. Zagreb, 1993.

Judson, Pieter M. *Povijest Habsburškog Carstva*. Zagreb, 2018.

Kožuchowski, Adam. *The Afterlife of Austria-Hungary: The Image of the Habsburg Monarchy in Interwar Europe*. Pittsburgh, 2013.

Magris, Claudio. „Habsburški mit u modernoj austrijskoj književnosti”. *Pro tempore: časopis studenata povijest 6-7* (2009), 286-307.

Perloff, Majorie. *Edge of Irony: Modernism in the Shadow of the Habsburg Empire*. Chicago-London, 2016.

Spencer, Malcolm. *In the Shadow of Empire. Austrian Experiences of Modernity in the Writings of Musil, Roth, and Bachmann*. Rochester, 2008.

Bilješke

- 1 Vidi: Robert Gerwarth – ErezManela (ur.), *Empires at War 1911-1923* (Oxford, 2014.).
- 2 Stefan Zweig, *Zvezdani sati čovječanstva, Jučerašnji svijet* (Rijeka, 1966.), 268.
- 3 Robert Musil, *Čovjek bez osobina* (Zapešić, 2008.), 40.
- 4 Ibid., 41.
- 5 Joseph Roth, *Radetzky marš* (Zapešić, 2014.), 108.
- 6 Malcolm Spencer, *In the Shadow of Empire. Austrian Experiences of Modernity in the Writings of Musil, Roth, and Bachmann* (Rochester, 2008.), 32. O sudbinama Musila, Rotha i Zweiga u širem kontekstu sudbine austrijskih i njemačkih intelektualaca nakon dolaska Hitlera na vlast vidi: William M. Johnston, *Austrijski duh: intelektualna i društvena povijest 1848-1938*. (Zagreb, 1993.).
- 7 Claudio Magris, „Habsburški mit u modernoj austrijskoj književnosti”, *Pro tempore: časopis studenata povijesti 6-7* (2009), 286-307.
- 8 Radi se o ironičnom terminu R. Musila; referirajući se na frazu „k. u. k. monarchie” kojom se često oslovljavalo Austro-Ugarsku Monarhiju, svoju fiktivnu državu nazvao je „Kakanien” („Kakanija”). Taj termin često koriste i povjesničari.
- 9 Robert Musil, *Čovjek bez osobina* (Zapešić, 2008.), 42-44.
- 10 Stefan Zweig, *Zvezdani sati čovječanstva, Jučerašnji svijet* (Rijeka, 1966.), 321.
- 11 Robert Musil, *Čovjek bez osobina* (Zapešić, 2008.), 42.
- 12 Joseph Roth, *Radetzky marš* (Zapešić, 2014.), 220.
- 13 Ibid, 210.
- 14 Robert Musil, *Čovjek bez osobina* (Zapešić, 2008.), 103.
- 15 Usp. Malcolm Spencer, *In the Shadow of Empire. Austrian Experiences of Modernity in the Writings of Musil, Roth, and Bachmann* (Rochester, 2008.), 1-44.
- 16 Malcolm Spencer, *In the Shadow of Empire. Austrian Experiences of Modernity in the Writings of Musil, Roth, and Bachmann* (Rochester, 2008.), 30-31.
- 17 A. J. P. Taylor, *Habsburška Monarhija* (Zagreb, 1990.).
- 18 Vidi npr. Pieter Judson, *Povijest Habsburškog Carstva* (Zagreb, 2018.).

Habsburg Monarchy in the Memoirs of Austrian Writers

Summary

In their works, writers Robert Musil, Joseph Roth and Stefan Zweig have brought back memories of the Austro-Hungarian Monarchy several decades after its dissolution, during the tumultuous period between the two wars. Even though fiction, their texts are imbued with images of the past that offer us insight into the intellectuals' view of the former Monarchy. By using irony, nostalgia and their own experience, they thoroughly examined the Monarchy and shed a new light on it; in turn, their methods will be used in historiography books.

Keywords

Austro-Hungarian Monarchy, interwar period, literature, Robert Musil, Joseph Roth, Stefan Zweig

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 14 2019.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 14 2019.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti,
godina XIV, broj 14, 2019.

Glavni i odgovorni urednik
Mihaela Marić

Zamjenik glavnog urednika
Saša Vuković

Uredništvo
Matea Altić, Ivan Grkeš, Marta Janković,
Mario Katić, Igor Krnjeta, Mihaela Marić,
Petar Plastić, Saša Vuković

Urednici pripravnici
Andrija Banović, Alen Obrazović,
Alen Okreša

Redakcija
Matea Altić, Andrija Banović, Ivan Grkeš,
Marta Janković, Mario Katić, Igor Krnjeta,
Mihaela Marić, Alen Obrazović, Alen Okreša,
Petar Plastić, Saša Vuković

Tajnik uredništva
Petar Plastić

Recenzenti
dr. sc. Miroslav Bertoša
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Branimir Janković
Marko Lovrić
dr. sc. Jelena Marohnić
dr. sc. Josip Mihaljević
dr. sc. Jasmina Osterman
dr. sc. Martin Previšić
Filip Šimetin Šegvić, asist.
dr. sc. Ivica Šute

Lektura i korektura
Franka Belović, Danijel Blazsetin, Lucijan
Borić, Paula Bradić, Katarina Cukovečki,
Paula Fajt, Tanja Jelinić, Ivana Kovačić,
Ema Maglić, Mateja Papić, Borna Treska

Oblikovanje
Tomislav Vlainić

Prijevod s engleskog jezika
Mateo Gospić, Paula Fajt, Alen Obrazović

Izdavač
Klub studenata povijesti – ISHA Zagreb

Tisak
Tiskara Zelina d.d.

Naklada
Tiskano u 150 primjeraka

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima
izražavaju isključivo stavove i mišljenja
autora i ne predstavljaju nužno stavove i
mišljenja uredništva i izdavača

Izdavanje ovog časopisa financijski su
omogućili:

Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu

Centar za komparativnohistorijske i
interkulturne studije Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu

Redakcija časopisa Pro tempore im iskreno
zahvaljuje na financijskoj podršci.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva
Klub studenata povijesti – ISHA Zagreb
(za: Uredništvo Pro tempore),
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

Kontakt
pt.urednistvo@gmail.com